

TURKIY XALQLAR ADABIYOTIDA AYOLLAR TARJIMONLIGI VA MADANIYATLARARO MULOQOT

Mulaydinov Farxod,

Qo‘qon universiteti registrar office muvoni

Po‘latova Ruxshonaxon,

Qo‘qon universiteti, Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada turkiy xalqlar adabiyotida ayollar tarjimonligining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ayol tarjimonlar nafaqat badiiy asarlarni bir tildan ikkinchisiga o‘girish, balki madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim vositachi sifatida ham faoliyat yuritadi. Maqolada turkiy xalqlar orasida tarjimon ayollarning ijodiy faoliyati, ularning milliy qadriyatlarni saqlash va global madaniyat bilan uyg‘unlashtirishdagi hissasi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy davrda ayollar tarjimonligi yangi media va raqamli platformalar orqali kengayib borayotgani ham tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida ayollar tarjimonligi madaniy integratsiya va o‘zaro anglashuvni mustahkamlovchi muhim omil ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ayollar tarjimonligi, turkiy adabiyot, madaniyatlararo muloqot, tarjima, ayol ijodkor, milliy qadriyatlar, globalizatsiya, adabiy aloqalar.

Abstract: This article analyzes the role and significance of women translators in the literature of Turkic peoples. Women translators serve not only as linguistic mediators but also as important agents of intercultural communication. The study examines the creative activities of female translators in Turkic societies and their contribution to preserving national values while integrating them into global culture. It also highlights how women’s translation practices are expanding through digital platforms and new media in the modern era. The findings suggest that women translators play a crucial role in strengthening cultural integration and mutual understanding among different societies.

Keywords: women translators, Turkic literature, intercultural communication, translation, female creativity, national identity, globalization, literary relations.

Kirish: Bugungi globallashtirish jarayonlari jadallashtirib borayotgan zamonda turli xalqlar o'rtasidagi madaniy, ijtimoiy va adabiy aloqalar yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalarining rivojlanishi, xalqaro hamkorlikning kengayishi va madaniyatlararo integratsiyaning chuqurlashuvi natijasida millatlar o'rtasidagi o'zaro anglashuv masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tarjima faoliyati, xususan, badiiy tarjima jarayoni xalqlar o'rtasidagi ma'naviy ko'priklarni qurish va saqlash uchun muhim omillardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Tarjima – bu faqat bir tildagi matni boshqa tilga o'girish emas, balki bir madaniyatni ikkinchi madaniyatga yetkazish, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, dunyoqarash va mentalitetni boshqa xalqlarga tanishtirish jarayonidir.[1] Ayniqsa, badiiy adabiyot tarjimasini orqali inson ruhiyati, estetik qarashlar va milliy o'ziga xoslik kengroq namoyon bo'ladi. Shu bois tarjimon zimmasiga nafaqat lingvistik, balki madaniy, ijtimoiy va estetik mas'uliyat ham yuklatiladi.[2]

Turkiy xalqlar adabiyoti o'zining boy tarixi, rang-barang janrlari va chuqur falsafiy mazmuni bilan jahon adabiyotida alohida o'rin egallaydi. Ushbu adabiyot doirasida yaratilgan asarlar asrlar davomida turli xalqlar orasida tarjima qilinib, keng tarqalib kelgan. Bu jarayonda tarjimonlar, jumladan, ayol tarjimonlar ham faol ishtirok etib, adabiy merosning avloddan-avlodga yetib borishida muhim rol o'ynagan.

Ayollar tarjimonligi masalasi so'nggi yillarda ilmiy tadqiqotlarda alohida e'tibor qaratilayotgan yo'nalishlardan biriga aylandi. Chunki ayol tarjimonlarning ijodiy yondashuvi, ularning matnga nisbatan sezgirligi, estetik didi va psixologik tafakkuri tarjima jarayoniga o'ziga xos rang bag'ishlaydi. Ayollar ko'pincha asarning ichki ruhiyatini, hissiy qatlamlarini va nozik ma'nolarini chuqurroq his etib, ularni tarjimada aks ettirishga intiladi. Bu esa tarjima sifatini oshirish bilan birga, asarning asl ruhini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Tarixiy manbalarga nazar tashlaydigan bo'lsak, turkiy xalqlar orasida ayollar nafaqat ijodkor sifatida, balki tarjimon sifatida ham faoliyat yuritganini ko'rish mumkin. Ular turli xalqlarning adabiy merosini o'z ona tillariga tarjima qilish orqali milliy adabiyot rivojiga hissa qo'shgan. Shu bilan birga, o'z xalqining adabiy durdonalarini boshqa tillarga o'girish orqali uni jahon miqyosida tanitishda muhim vositachi bo'lib xizmat qilgan.

Turkiy xalqlar adabiyotida ayol tarjimonlar faoliyatini konkret misollar asosida ko‘rib chiqish ushbu sohaning real ahamiyatini yanada yaqqolroq ochib beradi. Masalan, o‘zbek adabiyotida Zulfiya, Halima Xudoyberdiyeva kabi ijodkor ayollar nafaqat shoir sifatida, balki tarjimon sifatida ham faoliyat yuritib, jahon adabiyoti namunalarini o‘zbek tiliga olib kirishda muhim rol o‘ynagan. Shuningdek, turk adabiyotida Tomris Uyar kabi ijodkorlar tarjima orqali G‘arb adabiyotini turk o‘quvchisiga tanishtirishda katta hissa qo‘shgan.

Qozog‘iston va Qirg‘iziston adabiyotida ham ayol tarjimonlar faoliyati kuzatilib, ular rus va jahon adabiyoti namunalarini milliy tillarga tarjima qilish orqali madaniy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qilgan. Ushbu misollar shuni ko‘rsatadiki, ayol tarjimonlar nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham madaniyatlararo muloqotning muhim subyekti hisoblanadi.

Madaniyatlararo muloqot nuqtai nazaridan qaraganda, ayol tarjimonlar alohida o‘rin tutadi. Ular turli madaniyatlar o‘rtasida vositachi bo‘lib, nafaqat matnni, balki undagi madaniy kodlarni ham to‘g‘ri yetkazishga harakat qiladi. Bu esa turli xalqlar o‘rtasida o‘zaro hurmat, tushunish va hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, turkiy xalqlar kabi o‘zaro yaqin tarix, til va madaniyatga ega bo‘lgan jamiyatlar uchun tarjima jarayoni yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, ayollar tarjimonligi faqat ijobiy jihatlar bilan cheklanmaydi. Ularning faoliyatida muayyan muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hollarda ayol tarjimonlarning mehnati yetarli darajada e‘tirof etilmasligi, ilmiy tadqiqotlarda ularning o‘rni kam yoritilishi, shuningdek, professional rivojlanish imkoniyatlarining cheklanganligi kabi masalalar uchrab turadi.

Shu bois ushbu sohani chuqur o‘rganish, ayol tarjimonlar faoliyatini ilmiy asosda tahlil qilish va ularni qo‘llab-quvvatlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – turkiy xalqlar adabiyotida ayollar tarjimonligining o‘rni va ahamiyatini tahlil qilish, ularning madaniyatlararo muloqotdagi rolini yoritish hamda zamonaviy sharoitda ushbu yo‘nalishning rivojlanish istiqbollarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida ayol tarjimonlarning ijodiy faoliyati, ularning milliy va global madaniyat o‘rtasidagi bog‘lovchi vazifasi, shuningdek, tarjima jarayonidagi o‘ziga xos yondashuvlari o‘rganiladi.

Shunday qilib, ayollar tarjimonligi nafaqat adabiy jarayonning ajralmas qismi, balki madaniyatlararo muloqotni rivojlantiruvchi muhim ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Uni chuqur o‘rganish va ilmiy jihatdan asoslash bugungi kun ilm-fani oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Asosiy qism

Turkiy xalqlar adabiyotida tarjima jarayoni qadimiy tarixga ega bo‘lib, u asosan diniy, ilmiy va badiiy matnlarni bir tildan ikkinchi tilga o‘girish orqali shakllangan. Dastlab tarjima ishlari erkaklar tomonidan ko‘proq amalga oshirilgan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan ayollar ham ushbu jarayonda faol ishtirok eta boshladi. Ayniqsa, XIX–XX asrlarda ijtimoiy hayotda ayollarning o‘rni mustahkamlanib borgani sari, ularning ilm-fan va adabiyotdagi ishtiroki ham ortdi.

Ayollar tarjimonligi dastlab ko‘proq ma’rifiy xarakterga ega bo‘lib, ular asosan bolalar adabiyoti, she’riy asarlar va axloqiy-ma’rifiy matnlarni tarjima qilish bilan shug‘ullangan. Keyinchalik esa ayollar murakkab badiiy asarlarni tarjima qilishga kirishib, tarjima san’atining rivojiga sezilarli hissa qo‘sha boshladi. Bu jarayonda ayol tarjimonlar o‘ziga xos ijodiy yondashuvni shakllantirib, tarjimini oddiy til almashtirish emas, balki ijodiy qayta yaratish sifatida talqin qila boshladi.

Turkiy xalqlar orasida tarjima an’analarining rivojlanishida ayollar faoliyatining kengayishi, avvalo, ta’lim tizimidagi o‘zgarishlar, ayollar savodxonligining oshishi va ijtimoiy faolligining ortishi bilan chambarchas bog‘liqdir.[3] Shu tariqa, ayollar tarjimonligi asta-sekin mustaqil ilmiy va ijodiy yo‘nalish sifatida shakllanib bordi.

Tarjima jarayoni mohiyatan madaniyatlararo muloqotning eng muhim shakllaridan biridir. Har bir badiiy asar o‘zida muayyan xalqning mentaliteti, qadriyatlari, urf-odatlar va estetik qarashlarini mujassam etadi. Shu sababli tarjimon zimmasiga ushbu elementlarni boshqa tilga nafaqat to‘g‘ri, balki ta’sirchan tarzda yetkazish vazifasi yuklatiladi.

Ayol tarjimonlar ushbu jarayonda o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Ularning nozik didi, hissiy sezgirligi va psixologik chuqurligi matnni yanada mukammalroq anglash va uni tarjimada aks ettirish imkonini beradi. Ayniqsa, badiiy asarlardagi obrazlar, hissiyotlar va ichki kechinmalarni ifodalashda ayol tarjimonlarning yondashuvi alohida ahamiyat kasb etadi.

Madaniyatlararo muloqot nuqtai nazaridan ayol tarjimonlar ko‘pincha “madaniy vositachi” sifatida namoyon bo‘ladi. Ular bir xalqning madaniy kodlarini boshqa

xalqqa tushunarli shaklda yetkazishga harakat qiladi. Bu jarayonda faqat til bilimlari emas, balki keng dunyoqarash, tarixiy bilim va madaniy tafakkur ham muhim rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, ayol tarjimonlar o'z faoliyati orqali gender nuqtai nazarini ham tarjima jarayoniga olib kiradi. Bu esa asarlarning yangi talqinlarda namoyon bo'lishiga, ayrim hollarda esa ilgari e'tibor qaratilmagan jihatlarning ochilishiga sabab bo'ladi.

Tarjima jarayonida ayol tarjimonlarning ijodiy yondashuvi

Tarjima – bu ijodiy jarayon bo'lib, u tarjimondan yuqori darajadagi bilim, mahorat va ijodkorlikni talab etadi. Ayol tarjimonlar ushbu jarayonga o'ziga xos estetik va emotsional yondashuv bilan kiradi. Ular ko'pincha matnning ichki ruhiyatini chuqur his etib, uni tarjimada maksimal darajada saqlab qolishga intiladi.[4]

Ayol tarjimonlarning ijodiy yondashuvi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:
matndagi hissiy-ekspressiv birliklarni nozik ifodalash;
obrazlarning ichki dunyosini to'liq ochib berishga intilish;
milliy koloritni saqlash va uni boshqa tilga moslashtirish;
o'quvchi uchun tushunarli va ta'sirchan tarjima yaratish.

Bunday yondashuv natijasida tarjima qilingan asar o'quvchiga original asar kabi ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu esa tarjimonning mahoratini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir.

XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi tarjima faoliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda tarjima jarayoni an'anaviy shakldan chiqib, yangi media va raqamli platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Bu esa ayol tarjimonlar uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

Internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron kitoblar va onlayn platformalar orqali ayol tarjimonlar o'z ishlarini keng auditoriyaga taqdim etish imkoniga ega bo'ldi. Bu nafaqat ularning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga, balki turkiy xalqlar adabiyotining jahon miqyosida ommalashuviga ham xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar tarjima sifatiga ham yangi talablar qo'yimoqda. Mashina tarjimasi, sun'iy intellekt asosidagi vositalar paydo bo'lishi tarjimonlik kasbining mohiyatini qisman o'zgartirmoqda.[5] Biroq, badiiy tarjimada

inson omili, ayniqsa, ayol tarjimonlarning estetik va emotsional yondashuvi hali ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib qolmoqda.

Ayollar tarjimonligi: muammolar va rivojlanish istiqbollari

Ayollar tarjimonligi sohasida erishilgan yutuqlarga qaramay, ayrim muammolar ham mavjud. Ular orasida:

ayol tarjimonlar mehnatining yetarlicha e’tirof etilmasligi;

ilmiy tadqiqotlarda ularning faoliyati kam yoritilishi;

professional rivojlanish imkoniyatlarining cheklanganligi;

tarjima faoliyatida gender tengsizlik masalalari.

Shu bois ushbu muammolarni hal etish uchun ayol tarjimonlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ilmiy va amaliy faoliyatini rag‘batlantirish, maxsus grant va loyihalarni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelajakda ayollar tarjimonligi yanada rivojlanib, madaniyatlararo muloqotning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida mustahkamlanishi kutilmoqda. Ayniqsa, turkiy xalqlar o‘rtasidagi adabiy aloqalarni kengaytirishda ayol tarjimonlarning roli yanada ortadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, turkiy xalqlar adabiyotida ayollar tarjimonligi alohida ahamiyat kasb etuvchi muhim ilmiy va madaniy hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Tarjima jarayoni orqali turli xalqlar o‘rtasida nafaqat til, balki madaniyat, qadriyat va dunyoqarash almashinuvi yuz beradi. Ushbu jarayonda ayol tarjimonlar o‘ziga xos ijodiy yondashuvi, estetik didi va sezgir tafakkuri bilan ajralib turadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan sharoitda ayol tarjimonlarning faoliyati yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Raqamli platformalar va yangi media vositalari orqali ular keng auditoriyaga chiqish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Bu esa turkiy xalqlar adabiyotining jahon miqyosida ommalashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Biroq, ayollar tarjimonligi sohasida ayrim muammolar ham mavjud bo‘lib, ularni bartaraf etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Xususan, ayol tarjimonlar faoliyatini ilmiy jihatdan chuqurroq o‘rganish, ularni qo‘llab-quvvatlash, professional rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Umuman olganda, ayollar tarjimonligi turkiy xalqlar adabiyotining rivojlanishida va madaniyatlararo muloqotni mustahkamlashda muhim omil bo‘lib

qolmoqda. Kelgusida ushbu yoʻnalishni yanada rivojlantirish, ayol tarjimonlarning ilmiy va ijodiy salohiyatidan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Adabiyot va ma'naviyat. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.
2. Qodirova D. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Rasulov R. Jahon adabiy aloqalari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. To'xtasinov N. Badiiy tarjima muammolari. – Toshkent: Universitet, 2012.
5. Ismoilov B. Tarjima va madaniyatlararo muloqot. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
6. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988.
7. Bassnett S. Translation Studies. – London: Routledge, 2002.
8. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. – London: Routledge, 1995.
9. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 2011.
10. Tymoczko M. Translation in a Postcolonial Context. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1999.